

Kražių skerdynės: nuo įvykio iki laisvės kovų simbolio

D a n g i r a s M A Č I U L I S
Lietuvos istorijos institutas

Pagrindinės sąvokos: *atminties kultūra, kolektyvinė atmintis, Kražių skerdynės.*

Rusijos imperijos valdžiai XIX a. Lietuvoje vykdančią rusinimo politiką buvo plečiamas stačiatikių parapijų tinklas, statomos cerkvės ir tuo pat metu siekta užverti katalikų bažnyčių duris. Taip valdžios nurodymu Lietuvoje buvo uždaryta ne viena dešimtis katalikų bažnyčių ir koplyčių. Daugiausia buvo uždarinėjamos dvarų ir kapinių koplyčios bei vienuolynams priklausiusios bažnyčios. Vien Žemaičių vyskupijoje valdžia uždarė veik pusšimtį katalikų vienuolynų, o pastarųjų uždarymą dažnai lydėdavo ir vienuolyno bažnyčios uždarymas. Penkiose Lietuvos parapijose (Dūkšte, Šešuoliuose, Tytuvėnuose, Kęstaičiuose ir Kražiuose) valdžiai mėginant uždaryti bažnyčias tikintieji pasipriešino (*Kražių skerdynės* 1993, 12–14). Didžiausio atgarsio sulaukė parapijiečių pasipriešinimas 1893 m. Kražiuose, kai valdžia nusprendė uždaryti benediktinių vienuolyno bažnyčią. Šių tikinčiųjų pasipriešinimą valdžia numalšino itin brutaliai – įvykiai net įgijo Kražių skerdynių vardą, o lokalus istorijos įvykis netruko virsti kovos už laisvę simboliu. Šio straipsnio tikslas – pasekti, kaip Kražių skerdynės lietuvių atminties kultūroje virto tuo, ką Pierre’as Nora vadina *atminties vieta* – kultūriniu simboliu, keliančiu kolektyvias asociacijas ir turinčiu kolektyvinės atminties vaizdinio telkiamąją galią. Kartu pabandysime atskleisti prasmes, kurios lydėjo Kražių skerdynių vaizdinį lietuvių atminties kultūroje iki 1940 m.

Įvykio fabula

Remdamiesi istorikų Leono Mulevičiaus ir Nerijaus Udrėno tyrimais bei publikuotais dokumentų rinkiniais (*Kražių skerdynės* 1993; *Proces Krožan* 1896; *Udrėnas* 2000), prisiminkime Kražių įvykius. 1891 m. gruodžio 12 d. Rusijos caras Aleksandras III pasirašė įsaką, kuriuo paliepė uždaryti Kražių benediktinių vienuolyną su bažnyčia, o tuo metu ten gyvenusias 9 benediktines perkelti į tam pačiam ordinui priklausančią vienuolyną Kaune. Vienuolės paduotų prašymų palikti jas Kražiuose ir silpnos sveikatos dingstimi kaip įmnydamos vilkino persikėlimą, tačiau per du kartus (1892 m. spalio 25 d. ir 1893 m. gegužės 4 d.) prievarta buvo

iškeldintos Kaunan, o vienuolynas uždarytas. Vienuoles iškėlus bažnyčia dar veikė. Tuo metu Kražiuose buvo dvi bažnyčios – minėtoji miestelio centre stovinti, amžininkų žodžiais tariant, „tvirtai suręsta“ mūrinė vienuolyno bažnyčia ir miestelio pakraštyje stovinti „visiškai sutrešusi“ medinė parapiinė Šv. Mykolo bažnyčia. Kai tik pasklido žinia, kad vienuolyno bažnyčia būsianti valdžios uždaryta, parapijiečiai ėmėsi žygių, jog vienuolyno bažnyčia būtų perduota parapijai, o esama parapiinė bažnyčia virstų kapinių koplyčia (bažnyčios šventoriuje buvo parapiinės kapinės). Parapijiečiai parašė kalną prašymų ir peticijų įvairioms pasaulietinės ir dvasinės valdžios institucijoms – 8 prašymai buvo įteikti vien tik carui ir Vilniaus generalgubernatoriui. Svarbiausias prašymo atlikti bažnyčių mainus motyvas – medinės parapiinės bažnyčios remontui reikia didelių lėšų, kurių parapija neturi, o juo labiau ji negali statyti naują bažnyčią, tad norėtų perimti vienuolių bažnyčią parapijos reikmėms. Kražiečiai buvo veik pasiekę tikslą – Vilniaus generalgubernatorius Ivanas Kochanovas linko palaikyti kražiečių prašymą, jam buvo pasirengęs pritarti ir imperijos vidaus reikalų ministras – su sąlyga, jog parapiinė bažnyčia bus nugriauta. Tačiau mainų planui staiga pasipriešino pats Kražių klebonas A. Renadskis – pastarajam atrodė, jog vienuolyno žemėse bus nepatogu ūkininkauti. Klebonas parapijos vardu pasirašė oficialų atsisakymą vykdyti bažnyčių mainus. Tačiau netrukus, parapijiečių prispaustas, klebonas bandė atšaukti pasirašytąjį atsisakymą, bet biurokratinė mašina jau buvo pajudėjusi. Be to, tuo metu pasikeitė ir Vilniaus generalgubernatorius – Ivaną Kochanovą pakeitęs Piotras Orževskis buvo gerokai griežtesnio politinio rusinimo kurso šalininkas, įtikinęs nuomonę dėl benediktinių bažnyčios perdavimo parapijiečiams pakeisti ir vidaus reikalų ministrą. 1893 m. birželio 10 d. caras savo įsaku pareikalavo bažnyčios ir vienuolyno pastatus nugriauti. Parapijiečiai sėdo vėl rašyti prašymų perduoti jiems bažnyčią, o nuo rugsėjo pradžios net ėmė pakaitomis ištisą parą budėti bažnyčioje, ruošdamiesi pasipriešinti valdžios bandymams uždaryti bažnyčią. Reikėtų pažymėti, jog dar 1892 m. pradžioje valdžios draudžiamoje katalikiškos krypties lietuviškoje spaudoje buvo pasirodęs perspėjimas apie valdžios sprendimą vienuolyno bažnyčią paversti stačiatikių cerkve ir parapijiečiai paraginti ginti savo teises į šią bažnyčią. Tačiau tai nereikia, jog žadintas gyventojų maištas: spauda kvietė taikiai pasipriešinti – maldomis ir peticijų rašymu. Carinė administracija iš pradžių pasirinko biurokratinį problemos sprendimo kelią – bažnyčią uždaryti įpareigojo Žemaičių vyskupijos dvasinę vyresnybę, o ši savo ruožtu tuo rūpintis pavedė Šiluvos dekanui, o dekanas Kražių vikarui A. Mažeikai įsakė iš bažnyčios išnešti Švč. Sakramentą. Tačiau vikarui tai padaryti sutrukdė parapijiečiai, o kai šis bandė tai padaryti slapta naktį, bažnyčioje budėjusios parapijietės jį net apstumdė ir surišo. Rugsėjo–spalio mėnesiais dvasininkai, vykdydami valdžios nurodymą, ne kartą bandė iš bažnyčios išnešti Švč. Sakramentą, bet kelią pastodavo budintys parapijiečiai. Buvo atvykusiųjų ginti bažnyčią ir iš kitų parapijų. Galiausiai bažnyčios uždarymui vadovauti ėmėsi lapkričio 9 d. vėlyvą vakarą į Kražius atvykęs pats Kauno gubernatorius Nikolajus Klingenbergas, lydimas valdininkų ir policininkų. Antrą valandą nakties gubernatorius su palyda ir policija patraukė prie bažnyčios. Parapijiečiai caro val-

dininkus prie bažnyčios durų pasitiko rankose laikydami kryžių, caro ir carienės portretus – parapijiečiai taip demonstravo savo lojalumą imperatoriui, tikėdamiesi pastarojo malonės. Žmonės paprašė bažnyčios uždarymą atidėti, tikėdamiesi, jog caras atšauks sprendimą. Tačiau gubernatorius perskaitė caro įsaką dėl bažnyčios uždarymo ir dar kartą pareikalavo, kad žmonės apleistų bažnyčią. Kai tik žmonės pradėjo eiti iš bažnyčios laukan, jis įsakė policininkams pradėti juos plakti rimbais. Veikiausiai žmonės būtų paklusę valdžios (gubernatoriaus) reikalavimams, jei šis nebūtų panaudojęs prievartos. Tačiau prievarta bažnyčios šventoriuje išprovokavo minios pasipriešinimą ir ši, griebusi po ranka pasitaikiusius akmenis ir pagalius, davė atkirtį. Gubernatorius su valdininkais ir dalimi policininkų spruko ir pasislėpė bažnyčioje. Maža to, bažnyčios gynėjai gubernatoriui į rankas įbruko plunksną ir privertė rašyti „pasiaiškinimą“, kodėl šis kaip plėšikas įsibrovė bažnyčion. Ant viškų gubernatorius ištūnojo iki ryto, kol į Kražius atvyko trys šimtinės kazokų – pastariesiems iš anksto buvo nurodyta atvykti kitos dienos rytą. Taigi veikiausiai gubernatorius jau iš anksto buvo numatęs, kai tik bus uždaryta bažnyčia, imtis represijų prieš bažnyčios gynėjus. Kazokai numalšino minios pasipriešinimą. Suvarius miestelėnus aikštėje buvo surengta vieša egzekucija – nuplakta 16 žmonių. Po to miestelis buvo atiduotas „pasilinksminti“ kazokams, kurie mušė, plėšikavo, prievartavo moteris. Malšinant pasipriešinimą žuvo 9 žmonės, buvo daug sužeistųjų – kai kurie vėliau mirė nuo žaizdų. Valdžia suėmė 71 žmogų, kurie priklausė visiems luomams – bajorams, miestiečiams, ūkininkams. Suimtieji buvo patraukti teismo atsakomybėn. Uždaras Kražių bažnyčios gynėjų teismas, kurio kaltinamųjų suole sėdėjo 71 žmogus, prasidėjo 1894 m. rugsėjo 20 d. Vilniuje. Teisiamuosius gynė honorarų atsisakę geriausi to meto advokatai, atvykę iš Maskvos, Peterburgo ir Varšuvos, ir jų vilniečiai kolegos. L. Mulevičiaus pastebėjimu, dešimt dienų trukęs teismas virto kaltinamuoju aktu ne teisiamiesiems, o teismo organizatoriams. Teismo procesas buvo politizuotas ir baigtis iš esmės nulemta, tad tai, jog pusė pasipriešinimo dalyvių buvo išteisinta, o pripažinti kaltais atsipirko palyginti švelniomis bausmėmis, galima vertinti kaip laimėjimą. Maža to, po šių įvykių valdžia nors ir uždarė bažnyčią, tačiau jos griauti jau nesiryžo, o 1910 m. ši bažnyčia tikintiesiems net atvėrė duris.

Norėtusi atkreipti dėmesį į kai kurias aptariamo įvykio aplinkybes, kurios, manytume, turėjo įtakos tam, jog Kražių skerdynės lietuvių kolektyvinėje atmintyje įsitvirtintų kaip lietuvių tautos kovos už laisvę vaizdiny. Carinė administracija bandė įrodyti, kad tikinčiųjų pasipriešinimas ginant bažnyčią buvo iš anksto suplanuotas maištas prieš valdžią, kurį iš šalies inspiravo priešiškos Rusijos imperijai jėgos, o piliečių nepaklusnumą provokavo straipsniai nelegalioje lietuviškoje spaudoje, tačiau nei vieno, nei kito taip ir nepavyko įrodyti. Tiesa, nelegalioje spaudoje buvo pasirodęs perspėjimas, jog bažnyčią rengiamasi uždaryti, ir parapijiečiai paraginti budėti. Pasipriešinimas Kražiuose ištis kilo spontaniškai pačių parapijiečių iniciatyva ir buvo taikus – minia prievartos griebėsi tik gindama save. Tiek vietos dvarininkai, tiek dvasininkija įvykių metu laikėsi pasyviai ir bent jau viešai simpatijų ginantiesiems bažnyčią nerodė, nors veikiausiai tokiems veiksams pritarė ir

net buvo linkę slapčia paremti. Žvelgiant į nuoseklią ir teisiškai raštingą (gubernatorius priverčiamas rašyti „pasiaiškinimą“) ginančių bažnyčią žmonių laikyseną gali apnikti abejonės, ar gerai organizuotas pasipriešinimas išties yra eilinių parapijiečių sumanymas. Išties gynėjų minia nebuvo tokia paprasta – daugiau nei trečdalis suimtųjų priklausė bajorų luomui, tad socialinio aktyvumo ir sąmoningumo miniai neturėjo stigti. Tiesa, šio luomo žmonės kaip socialinė grupė įvykių metu neišsiskyrė iš minios. Be to, aktyviausi bažnyčios gynėjai priklausė ūkininkų luomui. Bažnyčios gynimo metu tiek vietos dvarininkai, tiek dvasininkai viešai laikėsi pasyviai, nors mintyse, manytume, dauguma bažnyčios gynėjus palaikė. Žinios apie dvarininkų paramą bažnyčios gynėjams prieštaringos (nuo žinių, jog atsirado dvarininkų, kurie bažnyčioje budintiems žmonėms slapta tiekė maistą, iki žinių, jog savo samdiniams giežtai draudė susidėti su bažnyčios gynėjais). Tikra tai, jog realios paramos bažnyčios gynėjai sulaukė jau būdami suimti – kai dvarininkai pasirūpino advokatais ir suimtųjų bei liudininkų globa. Pagrindiniai įvykių herojai buvo paprasti parapijiečiai, nekėlę politinių reikalavimų – jie kaip tik liudijo lojalumą carui ir gynė tik savo kaip katalikų teises. Daugeliui jų veikliausiai religinis ir tautinis identitetai neturėjo takoskyros, tad katalikiška tapatybė buvo tas pats, kas ir tautinė tapatybė – būti kataliku reiškė būti lietuviu, o tapsmas stačiatikiu regėtas virsmu „maskoliumi“. Turint galvoje, jog katalikų teisių siaurinimas ir stačiatikių protegavimas buvo valstybinės rusinimo politikos dalis, katalikų teisių gynimas savaime galėjo būti interpretuotas kaip politinis tautinių teisių gynimo aktas. Tad pagrindinių įvykių herojų – eilinių parapijiečių – pasipriešinimas valdžiai galėjo būti interpretuotas kaip raiškus tautos sąmoningumo kovoti už savo tautines teises apsisireiškimas.

Kovos už laisvę simbolis

Kražių įvykiai (o vėliau ir Kražių bažnyčios gynėjų teismas) netruko atsidurti Vakarų pasaulio dėmesio centre – vieno amžininko žodžiais tariant, „elektringi dračiai visiems svarbesniems pasaulio laikraščiams į trumpą laiką pranešė, kad Kražių miestely <...> maskoliai katalikus išpjovė“ (*Kražių skerdynė ir jos pasekmės* 1896, 63). Brutalus susidorojimas su bažnyčios gynėjais Vakarų spaudoje buvo pateiktas kaip caro valdžios barbariškumo įrodymas – laikraščiuose pasirodė sensacingos antraštės: „Kaip žudė katalikus Kražiuose“ (*New York World News*); „Užmuštuočius metė į paplavų duobę“ (*Cologne Volks-Zeitung*) (*Kražių skerdynės* 1993, 25). Valdžios siekis nuslėpti tiesą apie įvykius tik davė peno gandams tarpti – kaip rašė *Varpas* „eidamas per žmones, garsas augo, ne vienas pasakodamas kitam ir pridėjo šiek tiek“ (B-d i s 1894). Pavyzdžiui, Martyno Jankaus Prūsijoje leidžiamas *Ukinikas* rašė: „Kazokų krito kokia dešimtis negyvų, o žemaičių – kokia trisdešimtis, o kiek tapo sužeista, tai da nesuskaitė... Pagalios žemaičiai vieni išbėgiojo, o kitus suėmė <...> Ant galo <...> visus katalikus suėmė <...> Tokiu būdu vieni Kražių parapijonai tapo kazokų išmušti, kiti sužeisti, kiti pagaliaus apkalti“ (*Kražiai* 1893). *Varpas* rašė apie 300 žuvusių kražiečių (*Kražių istorija* 1894). JAV leidžiama *Vienybė lietuvininku* skaitytojams pasakojo, jog kazokai slėpdami aukas jas skandino

Kražantės upėje ir išprievartavę 600 moterų ir merginų (*Kražiuose* 1894). Gandai Lietuvoje sklido iš parapijos į parapiją. Antanas Vireliūnas, kuris tuomet buvo vaikas, prisiminė, jog jo namus gimtajame Vėžionių kaime Kupiškio parapijoje pirmiausia pasiekė žmonių kalbos apie Kražius – kaip ten katalikus prievarta „verčia rusais“; po šių žinių „kelias dienas mūsų visi vaikščiojom kaip nulyti“, o vėliau namuose atsirado ir lietuviška knygelė, pasakojanti apie Kražių įvykius, kurią seseriai balsu skaitant visi namiškiai klausėsi „šurpdami klaikybų, kurių dėtas Kražiuose“ (*Vireliūnas* 1924).

Plačiausiai apie Kražius rašė už Rusijos imperijos sienų leista lietuvių ir lenkų spauda. Lietuviškoje spaudoje buvo pateikiamas išsamus įvykių, kuriuos imta vadinti Kražių skerdynėmis, aprašymas, aukų ir nukentėjusiųjų sąrašai, skelbtos teisme pasakytos kražiečių gynusių advokatų kalbos, spausdintos religinės giesmės, įamžinusios Kražių įvykius. Lietuvių išeivija JAV, protestuodama prieš carinės administracijos žiaurumą ir reikšdama kražiečiams paramą, rinko aukas, organizavo mitingus, rengė paskaitas apie lietuvių katalikų persekiojimą Rusijoje, dvasininkai aukėjo gedulingas mišias už žuvusius bažnyčios gynėjus Kražiuose. Miestuose, kur buvo susitelkusios lietuvių bendruomenės, vyko protesto demonstracijos – 1894 m. sausio 28 d. demonstracijoje Čikagoje dalyvavo 6 000 žmonių, o 1894 m. kovo 7 d. Forest Sityje – 7000 žmonių (*Kražių skerdynės* 1993, 28–29). Įvykiai Kražiuose lietuviškoje spaudoje buvo pateikiami kaip įrodymas to, jog „maskoliai, neįmanydami jokiais pragumais panaikinti mūsų tikybos bei mūsų tautystės, griebiasi už ginklų, nori išpjauti kad ir visus „fanatikus lietuvius“, kurie nemislija priimti jų caroslavią ir burliokystę su jos pusiau mangoliška kalba bei azijskų barbarų būdais, papročiais“ (*Dzūkėlis* 1894).

Caro valdžios smerkimo ir paramos kražiečiams kampanijos fone lietuvių išeivijoje išsigrūnino mintis visuomenės pasipiktinimą pasaulyje sukėlusiais Kražių įvykiais pasinaudoti kaip įmanoma plačiau prabylant apie carinėje Rusijoje lietuvių patiriamą religinį ir tautinį persekiojimą. Taip gimė sumanymas kiekviename mieste, kur tik buvo lietuvių išeivių bendruomenė, steigti „Kražių kankintinių“ komitetus, kurie rinktų pinigus spausdinti publikacijas lietuvių ir svetimomis kalbomis „apie lietuvius ir jų padėjimą, priespaudas Maskolijoje“, leidybai „ilustruotos brošiūros lietuviškoje kalboje“ apie „kančias tautystės ir katalikystės Lietuvoje ir ypač Kražiuose“. Pasak išeivių spaudos, vieno susirinkimo metu kalbai pasisukus apie būsimą brošiūrą „daugumas naiviškai prašė“, jog dailininkas nupaišytų „maskolių su ragais“ (*Dzūkėlis* 1894). JAV ir Prūsijoje netruko pasirodyti lietuviškos knygelės, pasakojančios apie Kražių skerdynes. Lietuvių tautinis judėjimas Kražių skerdynių istoriją kaip iliustratyvų pavyzdį pasitelkė demaskuodamas rusifikacinę caro valdžios politiką lietuvių katalikų atžvilgiu. Šis iliustratyvus vaizdinys iš spaudos puslapių net persikėlė į saviveiklinio teatro sceną – 1894 m. JAV išleista Juozapo Žebrio lietuvių saviveikliniam teatrui skirta drama „Kankinimas katalikų Lietuvoje abelnai, o įpatingai Kražiūse 1893 metų“ (*Žebrys* 1894).

Lietuvių tautinis judėjimas Kražių skerdynių istorija naudojosi kaip iliustratyviu įrodymu, neigdamas visuomenėje dar gajų mitą apie esą „gerą carą“ ir „tik

blogus valdininkus“. Kražių įvykiai turėjo įtikinti, jog „neišmintingu suvis dalyku yra tikėtis Lietuvoj kokių nors didesnių palengvinimų, kol Maskolijoje viešpataus caras ir kol ten bus tokis būdas rėdymo, koki dabartės matome, ir kol maskoliai, kas link Lietuvos Muravjovo politikos laikysis“ (*Kražių skerdynė ir jos pasekmės* 1896, 76).

Katalikiška spauda kražiečių laikyseną ginant bažnyčią pateikė kaip sektinos sąmoningo kataliko laikysenos etaloną – net pavyzdį viso pasaulio katalikams: „Kražiečiai garbingi viso svieto katalikų akyse, nes jiems davė pavyzdį, kad už tikėjimą reikia kariauti tvirtai, o jei prisieitų, tai ir kraują reikia už tikėjimą pralieti, reikia ir smerties nebijoti <...> parodė svetimtaučiams, kad ir šiandieną katalikų bažnyčioje yra mučelnukai“ (S. S. 1895). Nors katalikiška spauda, pasakodama apie Kražių skerdynes, pirmiausia akcentavo katalikiškų vertybių gynimą, tačiau buvo pastebima, jog katalikybės gynimas – tai kartu ir lietuviškos tapatybės gynimas: „Gudai vieno tiktai tejieško – parversti mumus į pravoslaviją, daugiaus nieko, o tada pražūtu ir prigimta lietuviška kalba ir visa kas tiktai yra lietuviška“ (S. S. 1895).

Akcentuojant Kražių bažnyčios gynėjų narsą lietuviškoje spaudoje skambėjo raginimai priešintis caro valdžiai kovojant už savo teises. Socialdemokratu tapęs Stasys Matulaitis Kražių skerdynių vaizdinį pavertė mobilizuojančiu šūkiu: „Tegul Kražių kankintinai duoda mums stiprumą kovoti pakol neišmus tiesos valanda!“ (Matulaitis 1895, 15). Katalikiška lietuvių visuomenė neatsiliko, nors raginimas buvo nuosaikesnis: „Kardu ir kulkomis su maskoliais kariauti dar mes esame per silpni, kariaukime vienybe ir kantrybe, teip kaip Kražiečiai darė“ (*Kražių skerdynė ir jos pasekmės* 1896, 76).

Apie Kražius rašė ir už Rusijos imperijos sienų leista lenkų spauda, versdama šį įvykį kovos su caro patvaldyste prieš rusinimą ir už tikėjimo laisvę simboliu – pasirodė nemažai leidinių, net platus dokumentų rinkinys, nušviečiantis kražiečių teismo procesą (*Kroże: sprawozdanie* 1901; *Proces Krożan* 1896; *Sprawakrożańska* 1895). Aprašanti įvykius Kražiuose lenkų periodinė spauda akcentavo lenkų vaidmenį – net teigta, jog žuvusieji – tai lenkai, gynę savo kalbą ir tikėjimą. Lenkų spaudoje dominavo aiškinimas, jog bažnyčią kartu gynė lenkai ir lietuviai, vadovaujami lenkų šlėktos. Pasakojimas apie Kražių įvykius vaizduotas lenkų ir lietuvių unijinės tradicijos fone, kaip liudijantis lietuvių ištikimybę politinei Abiejų Tautų Respublikos tradicijai.

Kad Kražių įvykius lenkų bendruomenė laikė organiška savastimi, liudija lenkų saviveiklinio teatro repertuarą XIX–XX a. sandūroje papildžiusi lenkų žurnalisto ir dramaturgo Zenono Parvi'o parašyta drama „Hanusia iš Kražių“ („Hanusia Krożańska“), pasakojanti apie tikėjimo stebuklą Kražių skerdynių metu (*Parvil* 1920). Dramoje nėra tiesmukų herojų priklausomybės lenkų etninei bendruomenei įrodymų – nei autorius, nei patys veikėjai neįvardija savo etninės tapatybės. Autoriui tai buvo savaime suprantamas dalykas. Orientaciją į lenkišką auditoriją išduoda kai kurie dramos simboliai ir kolektyvinės atminties vaizdiniai, kurie neabejotinai galėjo būti interpretuoti kaip lenkų etninės bendruomenės savastis – pavyzdžiui, veikėjų prisimenamas vienas iš 1863 m. sukilimo vadų – kunigas Antanas Macke-

vičius. Visa tai piršo mintį, jog Kražių skerdynių vaizdinys – lenkų kolektyvinės atminties savastis. Tiesa, dramos veiksmas vyksta Žemaitijoje, bet ir kūrinys buvo parašyta amžių sandūroje, kai lenkų visuomenėje buvo labai stipri Abiejų Tautų Respublikos atkūrimo idėja, tad draminis Kražių skerdynių vaizdinys yra veikiau hipotetinės, konstruojamos Abiejų Tautų Respublikos atminimo kultūros savastis. Šioje dramoje išnyrantis Antano Mackevičiaus vaizdinys nebuvo atsitiktinumas – tai iš esmės atstojo 1863 m. sukilimo vaizdinį, kuris buvo labai raiškus lenkų kolektyvinėje atmintyje. 1863 m. sukilimo ir Kražių skerdynių vaizdinių susaistymas atspindėjo siekį Kražių įvykius interpretuoti kaip logišką kovos už politinę lenkų tautos emancipaciją tąsą.

Lenkų spaudos bandymas įvykius Kražiuose pavaizduoti jei ne nutylint lietuvių dalyvavimą, tai bent sumenkinant jų vaidmenį, sukėlė lietuvių tautinio judėjimo nepasitenkinimą. Atsakydama į tai, lietuvių spauda neigė bet koki lenkų vaidmenį Kražių įvykiuose ir piktinosi lenkų veikėjų pretenzijomis pasisavinti Kražių įvykių simbolinį kapitalą. Kai lietuviai JAV surengė protesto mitingus, o lenkų spauda šias demonstracijas įvardijo kaip lenkų ir lietuvių demonstracijas, lietuvių spauda atkirto, jog lenkai naudojasi nekaltų lietuvių pralietu krauju. Tuomet lenkai apkaltino lietuvius, jog šie ardo bendrą kovos su carine Rusija frontą (Udrėnas 2000, 178–180). Ginčai dėl Kražių įvykių tapo vienu iš veiksnių, pagreitinusių ir pagilinusių lietuvių ir lenkų bendruomenių JAV atsiskyrimą. Kražių įvykiai ir jų vertinimas pagilino takoskyrą ir tarp pačių lietuvių – liberalioji pasaulietinė tautinio judėjo kryptis ir jos veikėjai (Jonas Šliūpas, Vincas Kudirka ir kt.) Katalikų Bažnyčią su popiežiumi Leonu XIII priešakyje apkaltino servilistine laikysena caro valdžios atžvilgiu.

Udrėno teigimu, Kražių skerdynės pagreitino tris svarbius procesus. Pirmiausia, lietuvių etninės bendruomenės ir elito pasidalijimą į dvi skirtingas stovyklas: religinę ir pasaulietinę. Antra, lietuvių emancipaciją nuo lenkų politinių ir religinių interesų. Trečia, nutraukė caro valdžios vykdomą katalikų bažnyčių uždarinėjimo praktiką ir carinę administraciją paskatino verifikuoti savo laikyseną lietuvių atžvilgiu – lietuvių klausimas virto savarankišku klausimu (Udrėnas 2000, 183).

Nepaisant pasaulėžiūrinių skirtumų, caro valdžioje esančiai lietuvių bendruomenei Kražių skerdynių vaizdinys, viena vertus, buvo raiškus beatodairiško rusinimo politikos liudijimas, o kita vertus, narsios kovos už laisvę simbolis. Tiesa, šią kovą už laisvę įvairios pasaulėžiūrinės grupės suvokė savitai – jei katalikams tai buvo pirmiausia katalikiškos tvirtybės ir sąmoningumo įrodymas, kovojant už tikėjimo laisvę, tai socialdemokratams Kražių skerdynės virto veikiau nelaisvės simboliu, kuris išnyks, kai bus įkūnytas socializmo idealas. Minint Kražių skerdynių dešimtmetį socialdemokratas Vincas Mickevičius-Kapsukas rašė: „Tiktai tuomet, kaip mes sugriausime dabartinę maskolių valdžią, atsiskirsime nuo Maskolijos ir įkursime nepriklausomą Lietuvą žmonių valdžią – demokratišką respubliką, tiktai tuomet teisnyks toks didelis žmonių prispaudimas ir persekiojimas; tuomet išnyks panašios Kražių skerdynės, tuomet galės kiekvienas tikėti, kaip sau norės – bus tikėjimo laisvė“, o laisvė ir lygybė bus tik socialistinėje visuomenėje (Kapsukas 1903).

Jubiliejinis minėjimas

Sukūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę, Kražių skerdynių vaizdinys prarado savo aktualumą kaip etninę bendruomenę kovai už tikėjimo ir politinę laisvę mobilizuojantis simbolis ir liko tiesiog svarbiu tautinio atgimimo istorijos naratyvo faktu. Suprantama, šis vaizdinys liko raiškus ir lietuvių visuomenės komunikacijoje atmintyje. Nei Katalikų Bažnyčia (Lietuvos episkopatas), nei su ja glaudžiai susaistytas katalikiškas politinis elitas nesinaudojo šio vaizdinio simboliu galia trečiajame dešimtmetyje ir neaktualizavo šio vaizdinio kaip svaraus kovos už tikėjimo laisvę simbolio ir / ar sąmoningos kataliko laikysenos istorinio liudijimo. Tai sąlygojo kelios priežastys. Pirmiausia šio vaizdinio neberekėjo kaip mobilizuojančio simbolio ginant katalikų teises, nes dingo reali grėsmė. Be to, konservatyviam Lietuvos episkopatui šis vaizdinys (ar veikiau visa Kražių bažnyčios gynimo istorija, kurioje dvasininkų vaidmuo buvo pasyvus) nebuvo labai patrauklus, nes jame pasigesta vadovaujančio hierarchinio Bažnyčios vaidmens, o pasaulietinės katalikų idėjos Lietuvoje dar tik skynėsi sau kelią. Lietuvos politiniame kraštovaizdyje dominuojantys krikščionys demokratai manė neturintys realių oponentų ir tiesiog nematė reikalo stiprinti savo simbolinę galią, aktualizuodami sau parankius kolektyvinės atminties vaizdinius.

Tačiau trečiojo dešimtmečio pabaigoje situacija šalies vidaus gyvenime iš esmės pasikeičia – valdžioje įsitvirtina Antano Smetonos režimas, kuris pirmiausia iš politinio šalies gyvenimo pašalina krikdemus, o vėliau šalies vidaus gyvenime ima si mažinti Bažnyčios įtaką. Bažnyčios ir pasaulietinės valdžios įtampos apogėjus pasiekiamas 1930 m. rudenį, kai valdžia užkerta kelią mokyklose veikti katalikiškoms jaunimo organizacijoms. Tuomet iš bažnyčių sakyklų pasigirsta valdžią smerkiantys pamokslai, kuriuose katalikų veikimo laisvės varžymas Lietuvoje imamas lyginti su katalikų persekiojimais senovės Romoje, carinėje Rusijoje ar Sovietų Sąjungoje. Trumpai tariant, katalikybės kankinių vaizdiniai Lietuvos katalikiškam elitui tampa paklausūs. Tad jei Kražių skerdynių minėjimas būtų vykęs 1930 m. rudenį ar 1931 m., jis veikiausiai būtų virtęs katalikų protesto manifestacija prieš politinį režimą. 1933 m. rudenį įtampa tarp Bažnyčios ir Vyriausybės jau buvo atslūgusi, tačiau santykiai nebuvo idealūs – katalikiškas dienraštis *Rytas* 1933 m. vasarą pastebėjo: „Mes jau keleri metai tebeturim vargų mūsų valstybės santykiuos su Bažnyčia“ (*Naujas* 1933). Taigi valstybės ir Bažnyčios įtampos kontekste rengtasi artėjančiam Kražių skerdynių 40-mečio minėjimui.

Pirmiausia artėjantis Kražių įvykių metinių minėjimas paženkliną nacionalinio kino istoriją. 1931 m. iš Holivudo į Kauną grįžęs režisierius Juozas Vaičkus turėjo ambicijų, jo paties žodžiais tariant, „padėti lietuviškai filmui kertinį akmenį“. Tuo tikslu 1932 m. buvo įsteigta kino studija (kino filmams kurti bendrovė) ir įkurta kino mokykla. Pirmuoju kino projektu turėjo tapti filmas „Gyvenimo kryžkelėj“ (būsimo filmo režisierius teigė, kad siužetas filmui buvo paimtas „iš mūsų pokarinio laikotarpio gyvenimo“), o po to visas jėgas buvo numatyta skirti filmo apie Kražių skerdynes kūrimui. Vaičkus pareiškė, jog pastaroji „filma jau bus statoma pasaulinei rinkai dideliu mastu“ (V a i č k u s 1933). Veikiausiai pirmojo filmo kūrimas

turėjo būti tarsi savotiška generalinė repeticija rengiantis įgyvendinti pagrindinį sumanymą – filmo apie Kražių skerdynes kūrimą. Kodėl režisierius savo filmui pasirinko būtent šią temą ir ką tai liudija? Režisierius buvo tautiškai angažuotas menininkas ir viešai skelbė, jog į tautinio kino filmo kūrimą žvelgias kaip į etninę bendruomenę mobilizuojantį instrumentą ar, jo paties žodžiais tariant, kaip į instrumentą, kuris padėtų kiekvieną lietuvį paversti „jautriu patriotu“ (*Lietuviško garsinio filmo* 1932), o temos iš tautos istorijos pasirinkimas šiam programiniam sumanymui labai tiko. Kita vertus, toks režisieriaus pasirinkimas, o jis žinojo lietuviškos publikos lūkesčius Lietuvoje ir išeivijoje, manytume, galėtų būti interpretuojamas kaip patvirtinimas, jog Kražių skerdynių vaizdinys buvo tvirtai įsišaknijęs lietuvių kolektyvinėje atmintyje. Šis teiginys būtų patvirtintas ir tuomet, jei Vaičkaus pasirinkimą būtų sąlygoję vien lūkesčiai, jog būtent tokia tema kino pasakojimui garantuos gausų filmo rėmėjų būrį (režisierius neslėpė, kad tikisi, jog lietuvių išeivija JAV dosniai remis šį projektą) ir komercinę projekto sėkmę. 1932 m. liepos 5 d. Vaičkus su kino studija nuvyko į Kražius, pasak spaudos, „iškilmingai pasižadėti ištesėti savo pasiryžimus ir apžiūrėti kazokų numindžiotas vietas bei apylinkes“. Iškilmingai Kražiuose pasitiktas režisierius „akivaizdoje vietos dvasios vadų ir didžiulės minios žmonių“ pasižadėjo pastatyti filmą apie Kražių skerdynes. Svečiai buvo iškilmingai įvesdinti bažnyčion, kur klebonas Tamaševičius pasakė „studijai artimą ir prielankų pamokslą“, reikšdamas viltį, jog sukūrus filmą „žemaičių kaipo kankinių vardas bus vėl išgarsintas pasaulyje“. Kitą dieną filmo kūrėjai apžiūrėjo miestelį ir apylinkes (*Kino studija* 1932).

1933 m. Vaičkus aplankė 136 Lietuvos miestus ir miestelius skaitydamas paskaitą „Lietuviškos filmos reikalingumas tautai ir Kražių skerdynių filmo pastatymas“. Šių kelionių metu iš vietos inteligentų ir visuomenės veikėjų buvo sudaryta apie 60 komitetų, kurie turėjo agituoti ir rinkti lėšas, kad, spaudos žodžiais tariant, „filmas būtų pastatytas kaip garbės vainikas visai tautai ir pirmiesiems sukilėliams kaimiečiams sermėgiams, praliejusiems kraują nelygioj kovoje su rusų kazokais už savo tikėjimą ir tautos gerovę“. 1934 m. gale teigta, jog į organizacinį filmo kūrimo darbą įtraukta daugiau kaip 200 žmonių ir kuriamas centrinis filmo statymo komitetas Kaune (*Lietuviško filmo* 1934). Tačiau visuomeninė iniciatyva nepadėjo ir Vaičkus kreipėsi į Vyriausybę, prašydamas paramos kuriamam filmui, tačiau paramos negavo, o 1935 m. balandžio 7 d. filmo kūrimo iniciatyvą galutinai sustabdė režisieriaus mirtis (M i k a l a u s k a s 1999, 290).

Prie Kražių skerdynių vaizdinio aktualizavimo tarpukariu labiausiai prisidėjo šio įvykio 40-mečio minėjimo kampanija, kurios organizavimo visoje Lietuvoje iniciatyvos entuziastingai ėmėsi Vilniui vaduoti sąjunga (VVS), nusprendusi „tą kražiečių labai reikšmingą, mums brangią, savo atkaklumu pavyzdinę ir neužmirštamą dėl savo teisių kovą kaip galima labiau įsisąmoninti visų lietuvių protuose“ (*Komiteto atsišaukimas* 1933). VVS savo organizacijos skyriams nurodė surengti minėjimus (*LMAVB* 1). Koordinacinio minėjimo organizacinio darbo ėmėsi VVS Kauno Vytauto Didžiojo skyriaus komitetas, per oficiozą *Lietuvos aidą* paraginęs „branginti Kražių pavyzdį, kuris mus moko, jog reikia net sunkiausiose sąlygose

už savo teises kovoti, kartu ir rodo, kokią gaivališką drąsą ir pasišventimą gali lietuviai tokioje kovoje turėti“ ir kviesdamas visuomenę lapkričio 26 d. vykti į Kražius „pagerbti to garsingo mūsų tėvų žygio atminimą“ (*Komiteto atsišaukimas* 1933).

VVS pasirūpino, kad Vidaus reikalų ministerija „skubos keliu“ pultų visoje Lietuvoje rinkti žinias apie dar gyvus Kražių bažnyčios gynėjus ir rengtųsi juos apdovanoti (*LMAVB* 2), o visas mokyklas pasiekė Švietimo ministerijos aplinkraštis, nurodantis lapkričio 22 d. visiems moksleiviams pamokos sąskaita surengti paskaitas apie Kražių skerdynes (*LMAVB* 3). Raseinių apskrities viršininkas buvo paprašytas pasirūpinti sutvarkyti kelią į Kražius – tikėtasi, jog į minėjamą „iš Kauno vyks į Kražius ir aukštų asmenų“ (*LMAVB* 4).

Kaune VVS kilusi mintis Kražiuose surengti minėjimą toli gražu nereiškia, jog tai buvo Laikinojoje sostinėje gimusi, provincijon instrumentiškai perkelta ir ten įkūnyta iniciatyva. Kražiuose minėjimą savo ruožtu savarankiškai rengė Kražių visuomenės suburtas sukurtiųjų minėjimo komitetas, kurio pirmininku buvo Kražių klebonas kan. Vladas Tomaševičius. Komitetas į iškilmes aukoti mišias pasikvietė iš Sovietų Sąjungos lagerio neseniai grįžusi vyskupą Teofilijų Matulionį (*LMAVB* 5). Kražių katalikų bendruomenė pasižymėjo stipriomis pozicijomis: veikė privati katalikiška „Žiburio“ gimnazija, darbavosi daug katalikiškų organizacijų (*Kražiai* 1983). Miestelio elitą iš esmės sudarė katalikų visuomenės veikėjai. Taigi Kražių skerdynių minėjimas būtų įvykęs ir be išorinės iniciatyvos iš Laikinosios sostinės pirmiausia todėl, kad Kražių skerdynių vaizdinys buvo dar labai raiškus parapijiečių komunikacinėje atmintyje, o vietos katalikai šį vaizdinį laikė garbinga bendruomenės savastimi – vieno dienraščio korespondento žodžiais tariant, „ir mažiausias Kražių vaikas žino prieš keturiasdešimt metų įvykusias skerdynes“ (*P. K.* 1933). Kražiečiams tai buvo pirmiausia trauminės atminties vaizdinys, kurį liudijo gyvi įvykių liudininkai – pasak spaudos, „visi per Kražių skerdynes nukentėjusieji jau yra senukai, daugelis jų be sveikatos, sužaloti. Jų atmintyje dar tebėra gyvi šiuurpulingų skerdynių vaizdai, apie kuriuos jie su ašaromis pasakoja. Tada jų ir taip gilius veido raukšles sunkūs prisiminimai dar labiau išvagoja“ (*S e n k u s* 1933).

Kražių skerdynių 40-mečio minėjimas lapkričio 26 d. prasidėjo pamaldomis bažnyčioje, kurią kražiečiai gynė 1893 m. Mišias konsekrovo Telšių vyskupas Justinas Staugaitis. Pamokslu metu buvo priminta Kražių bažnyčios gynimo istorija. Po pamaldų, aikštėje prieš bažnyčią, o vėliau prie valsčiaus savivaldybės vyko minėjimas, kur kalbas sakė dvasininkijos, valdžios ir visuomenės atstovai. Spaudos teigimu, iškilmėse dalyvavo apie 10 tūkstančių žmonių, iš jų 150 – Kražių įvykių dalyviai. Gyviems bažnyčios gynėjams pagerbti buvo surengta iškilminga vakarienė, kurios metu Raseinių apskrities viršininkas Juozas Giedraitis 38 iš jų apdovanojo Vytauto Didžiojo ordino medaliais (*A r m a s* 1933; *Kražių iškilmės* 1933; *M. I.* 1933; *V. U.* 1933).

Kražių skerdynių metinės minėtos visoje Lietuvoje. Jas organizavo įvairios visuomeninės organizacijos. Pavyzdžiui, Gasčiūnuose Kražių skerdynių minėjimą surengė vietos jaunalietuviai (*V a n a g ė l i s* 1933), o Lauksodyje – vietos šauliai, o ir jame dalyvavo gyvas įvykių liudininkas A. Vaidotas, kuris iškart po įvykių

atvyko į parapiją slapstydamasis nuo caro valdžios (A r ū n a s 1933). Šiauliuose minėjimo organizatoriai buvo Vilniui vaduoti sąjungos Šiaulių apygarda, tad pats minėjimas įgijo „vilnietišką“ akcentą – vakare mergaičių gimnazijoje prelegentas iš Kauno skaitė paskaitą „apie Kražių skerdynes ir dabartinę Lenkijos politinę būklę“. Paskaitoje brėžiama paralelė tarp kražiečių ir Vilnijos lietuvių. Kalbėdamas apie Kražių įvykius prelegentas pareiškė, jog „Kražių skerdynės tai 4-tas mūsų tautos sukilimas, suruoštas pačių valstiečių“ (*Kražių sukilimas* 1933). Vilniaus vadavimo sąjunga surengė minėjimus Kaune, Klaipėdoje ir kitose vietose (*Kražių sukaktis* 1933).

VVS, aktyviai ėmusi organizuoti Kražių skerdynių minėjimą, šia herojiška bažnyčios gynimo istorija siekė pasinaudoti kaip mobilizaciniu ir drąsinančiu vaizdiniu (kuris esą „moko, jog reikia net sunkiausiose sąlygose dėl savo teisių kovoti“) Vilniaus vadavimo kampanijoje. VVS leidžiamą žurnalo *Mūsų Vilnius* numerį, skirtą Kražių skerdynių minėjimui, papuošė užrašas: „Džiaugiamės Kražiuose kovomis ir laimėjimu – nebokime kovų dėl Vilniaus laisvės, kad sostinėje laimėjimą vainikuoti galėtume“, o šios organizacijos veikėjai radijo laidose pasakodami apie Kražių skerdynes katalikų persekiojimą carinėje Rusijoje lygino su lietuvių persekiojimu lenkų valdomame Vilniaus krašte (*LMAVB* 6).

Simbolinio atminties kapitalo dalybos

Minėjimo išvakarėse organizaciniais tikslais lankydamasis Kražiuose, VVS veikėjas Vincas Uždavinsys Kražių klebonijoje sutiko Kaune leidžiamo lenkų dienraščio *Dzień Kowieński* korespondentą, rinkusį medžiagą apie Kražių skerdynes. Lenkų žurnalisto domėjimasi jis įvertino kaip klatingą siekį įrodyti, jog Kražių bažnyčios gynimas – „tai ne lietuvių, bet lenkų didvyriškumo žygis“ (*LMAVB* 7). Išties Kražių skerdynių metinėms Lietuvoje lenkų spauda dėmesio nepagailėjo (*Czterdziestolecie męczeństwa* 1933; *Epilog sprawy* 1933; *M i k o l a j u n a s* 1933; *Sprawa krożańska* 1933). Tiesa, jo buvo mažiau nei tais pačiais metais lenkų visuotiniai minimoms 1863 m. sukilimo metinėms, bet Kražių įvykiams dėmesio taip pat nestigo. Apie Kražių bažnyčios gynimą lenkų spaudoje pasakota kaip apie bendrą lietuvių ir lenkų kovą, teigiant, jog „Kražių įvykiuose dalyvavo valstiečiai žemaičiai lygiomis su lenkiška užsienių šlėkta, miestiečiais ir lenkų dvarininkais“, o bažnyčios gynimo iniciatyva esą kilusi „iš inteligentijos sferų“, kuri slėpėsi už, kaip tada esą atrodė, savarankiškai pasipriešinti pasiryžusių ir susiorganizavusių žemaičių valstiečių nugarų – esą teisiškai raštinga pasipriešinusių laikyseną ir išduoda buvus „vadovaujančią inteligentijos ranką“ (*W 40-lecie męczeństwa* 1933). Pasakojimas iš esmės piršo tokią schemą: vadovaujant lenkų šlėktai, pasipriešino paprasti žemaičių valstiečiai. Tačiau šiame pasakojime svarbiausia buvo ne ši schema, bet tai, jog pasakota bendros lietuvių ir lenkų kovos su bendru priešu istorija. Kražių skerdynių vaizdinys buvo pateikiamas kaip lenkų ir lietuvių „broliško solidarumo paminklas“, o Kražiai esą „amžiams liks įrodymu gilaus prisirišimo mūsų krašto liaudies prie paveldėto iš protėvių Švento Tikėjimo“. Lenkiškoje spaudoje nebuvo bandymo pasakojant apie Kražių įvykius pastaruosius tiesmukai pateikti

kaip kovą už lenkiškos tapatybės gynimą ir pabrėžta, jog tai buvo kova ginant tikėjimo vertybes. Tačiau tuo pat metu latentiskai teigta, jog Kražių bažnyčios gynėjai turi būti sektinu pavyzdžiu lenkams ginant savo tapatybę – esą Kražių didvyriai turi likti sektinu pavyzdžiu, „kaip reikia mylėti didžiausius žmogaus turtus: Tikėjimą ir protėvių kalbą ir būti pasirengus tai ginant viską paaukoti“ (*Czterdziestolecie męczeństwa* 1933).

Apie Kražių įvykius rašė ir lenkiška Vilniaus spauda (Charkiewicz 1933; Nagrodzki 1933; Romer 1933), pasakodama apie tai, kaip esą „saujelė smulkios šlėktos ir valstiečių: lenkų ir lietuvių, mažuose, tolimuose Kražiuose pradėjo nelygią kovą vardan Tiesos...“ (Charkiewicz 1933). Vilniaus dienraščiuose nuskambėjo ta proga apgailestavimas: „Lenkai ir lietuviai kartu anais laikais kentėjo, kartu kovojo ir budėjo prieš bendrą priešą. Ir šiandien priešai mūsų bendri, tik einame mes atskirai...“ (Romer 1933). Vilnietiškos spaudos dėmesingumą Kražiams galima aiškinti kaip ištikimybės Jogailaičių tradicijai liudijimą ir net pretenziją konstruoti bendrą atminties kultūrą. Tačiau, kita vertus, Kražių skerdynių vaizdiny dar buvo gyvas lenkakalbių vilniečių komunikacinėje atmintyje – pirmiausia dėl Vilniuje vykusio Kražių gynėjų teismo proceso. Žinia apie žmones, išdrįsusius pasipriešinti caro valdžiai, tautiskai angažuotam lenkų jaunimui tuomet padarė neišdildomą įspūdį (Nagrodzki 1933).

Kaune leidžiamame lenkų dienraštyje *Dzień Kowieński* nuskambėjus pareiškimui, jog Kražiuose ir lenkai pralieję kraują, VVS leidinyje *Mūsų Vilnius* pasipiktinta, jog „Varšuva stengiasi savintis ir vogti tai, ką tikras žemaitis savo laisvei ir garbei, tik ne Varšuvos atrūgų tuštybei darė...“ ir pareiškta: „Neieško savo nuopelnų lietuvis Lenkijoje, tenesisavina lietuvių nuopelnų lenkai Lietuvoje“, pridūrus: „kaip **Žemaitis triumfuoja Kražiuose**, taip **visa Lietuva triumfuos savo laisvoje sostinėje – Vilniuje**“ (UVE 1933). Žodžių dvikova tarp *Dzień Kowieński* ir *Mūsų Vilnius* ši istorija nesibaigė. Vilniaus vadavimo diskurse Vilnijos lietuvių katalikų kova ginant savo tautinę tapatybę ir lietuvių kalbos teises Bažnyčioje bei patiriama lenkų administracijos prievarta buvo lyginama su kražiečių kova už tikėjimo laisvę ir tautines teises (*Pavargęs lietuvis* 1933).

Priekaištai, esą lenkai savinasi Kražių skerdynių vaizdinį kaip kovos už laisvę simbolį, buvo perdėti. Pirmiausia reikia pažymėti, jog šio vaizdinio tarpukario Lenkijos atminimo kultūroje iš esmės nebuvo. Tiksliau, jį buvo galima pastebėti veikiau tik lenkų bendruomenės Lietuvoje ir Vilnijos kolektyvinėje atmintyje. 1933 m. Lenkija ir lenkų bendruomenės visame pasaulyje plačiai minėjo 1863 m. sukilimo 70-ąsias metines. Šio sukilimo vaizdiny buvo itin raiškus lenkų kolektyvinėje atmintyje. Lietuvoje šio sukilimo vaizdiny buvo atminimo kultūros paribyje. Apibendrinant galima sakyti, jog jei 1933 m. Lenkijoje visas dėmesys buvo skiriamas 1863 m. sukilimo metinėms, tai Lietuvoje šią vietą užėmė Kražių skerdynių minėjimas, nors šiuo atveju dėmesys buvo gerokai kuklesnis.

Apibendrinant galima sąlygiškai teigti, jog Kražių skerdynių įvykiai ketvirtąjo dešimtmečio Lietuvoje turėjo dvi interpretavimo tradicijas, kurias galima būtų pavadinti katalikiška ir nacionalistine. Kražių skerdynių įvykių interpretacijų taikosyra nebuvo raiški, tačiau dėmesingiau pažvelgę į proginius tekstus ją rasime,

jei ieškosime atsakymų į klausimus, kokias vertybes gynė kražiečiai ir kas juos ideologiškai paskatino žengti šį žingsnį. Katalikiškoje spaudoje atsakymas buvo vienareikšmis – kražiečiai pirmiausia gynė savo tikėjimo išpažinimo laisvę, tad Kražių bažnyčios gynimas yra narsus savo tikėjimo išpažinimo aktas, liudijantis gilų ir sąmoningą parapijiečių religingumą. Tad kražiečių pasipriešinimas pirmiausia „yra didelis, karžygiškas religingų lietuvių žygis“ (V. B. 1933). Tačiau tuo pat metu pabrėžta, jog gindami bažnyčią kražiečiai „gynė ne tik krašto religinius, bet ir tautinius reikalus. Nes tie reikalai anais laikais mūsų tautoje, galima sakyti, buvo neperskiriamai susipynę“. Ir esą būtent po Kražių įvykių „prasideda didesnis tautinis judėjimas“ (Š l e ž a s 1933). Esą iki 1863 m. sukilimo numalšinimo su caro valdžia daugiausia kovojo ir sukilimus rengė lietuvių ir lenkų bajorija, o „liaudis nuošaliau laikėsi“ ir „stojó gintis“ tik tuomet, kai caro valdžia „palietė jos brangiausiąjį turtą – tikėjimą“ (Š l e ž a s 1933). Katalikiškame diskurse, kurį plėtojo tautiškai angažuotas katalikų elitas, Kražių skerdynių vaizdiny ir jį lydintis narytyvas virto įrodymu, jog katalikiškumas – organišką lietuviškos tapatybės dėmuo, teigta, jog „kiekvienas lietuvis tikėjo, kad kas katalikas, tas ir lietuvis. Taip jie, gindami tikybą, kartu gynė ir savo tautybę, savo lietuviškumą“ (Petras iš Žiūronų 1933). Katalikiškai visuomenei įrodinėta, jog „rusai, įvairiais būdais lietuvių vargindami ir norėdami tarsi ištrinti juos iš žemės veido, pamatė, kad lietuvis tol bus nenugalimas, kol bus katalikas, kol bus ištikimas savosios pastoracijos vykintojas ir praktikuojąs katalikas“ (N a p o l i a n i c h a 1933), o kražiečiai caro valdžiai pasipriešino „ir tautinių motyvų veikiami <...> Kražiečių protus veikė padavimai apie jų krašto garsią lietuvišką praeitį, o tautinis Lietuvos atgimimas jau buvo tada sužadinęs jų lietuvišką sąmonę, todėl kražiečiai ir nebesutiko leisti rusams jodinėti ant sprandų“ (Kražių skerdynių sukakčiai 1933).

Po Kražių įvykių liberalioje ir kairiosios orientacijos lietuvių spaudoje buvo kritikuojama įvykių metu nuošaliai laikęsi katalikų dvasininkai, kartu su tikinčiaisiais nestoję vienon greton ginti bažnyčios. Tarpukariu katalikiška spauda bandė reabilituoti dvasininkus, teigdama, jog Žemaičių vyskupas Mečislovas Leonardas Paliulis buvo „labai atsargus ir išmintingas diplomatas: sugebėjo, kiek buvo galima, apginti puolamus kunigus ir katalikų reikalus“, įrodinėdama, jog vyskupui vietoj santūrios laikysenos pasirinkus karingą „žmonių dvasiniai reikalai būtų dar labiau nukentėję“. Kartu buvo siekiama sureikšminti tautiškai angažuotos jaunosios lietuvių dvasininkų kartos vaidmenį šiuose įvykiuose – agituojant tiek per slapta leidžiamą *Žemaičių ir Lietuvos apžvalgą*, tiek pareiškus esą „yra pagrindo manyti, kad tos akcijos priešaky stovėjo jaunieji aplinkinių parapijų kunigai“. Tokiu būdu siekta parodyti, kad Kražių bažnyčios gynimas buvo ne stichiškas tikinčiųjų minios valios pasireiškimas, o vadovaujamas (nors ir netiesiogiai) tautiškai angažuotos lietuvių dvasininkijos. Akcentuota, jog Kražių bažnyčios gynimas buvo lietuvių tautinio atgimimo judėjimo pasireiškimas: „tautinis lietuvių atgijimas, pirmiausia pasireiškęs grįžimu prie pirmykščių tradicijų, tik liaudy ir tegalėjo prasidėti. Toji liaudis <...> išsilaikymo instinkto spiriama, gindama Kražių bažnyčią, pirmą kartą aktyviai pasipriešino rusifikatorių pastangoms“ (V i r b i c k a s 1933).

Bendriausia prasme katalikiška įvykių interpretacija Kražių skerdynių vaizdinį siekė paversti pirmiausia tikėjimo tvirtybės simboliu ir savo tikėjimą ginti turinčiu įkvėpti vaizdiniu, kuris „lietuvius katalikus moko mylėti Bažnyčią ir tėvynę ir ginti jas kaip gynė kražiečiai“ (*Kražiai* 1893). Pareiškta: „Jei šiais laikais bolševikai, ar jiems panašūs, užpultų mūsų Tėvynę, uždarinėtų bažnyčias, tai mes stosim prieš juos ginkluoti kariai kardu atremti smurtą. Mes būsimė dvasioj kražiečiai, bet jau ginkluoti“ (*Kražių bažnyčios* 1933).

Raiškiu nacionalistinės Kražių skerdynių įvykių interpretacijos pavyzdžiu gali būti Prano Klimaičio redaguotas minėjimo proga išleistas vienkartinis leidinys *Kražių skerdynės*. Čia Kražių įvykiai vaizduoti kaip organiška ir nuosekli tautinio atgimimo, „sužibus „Aušrai“ Užnemuny, o vėliau ėmus gausti „Varpui“, tautos judėjimo dalis, liudijanti plačių visuomenės sluoksnių tautinį sąmoningumą: „Kražiuose nebuvo atskirų didvyrių – tai buvo didvyris visa tauta arba smurto paliesta tautos dalis. Prasčiokėliai žmonės, kurie vos maldaknyges tepaskaito, drąsiai atstato savo krūtines prieš kazoko durklą. Ne vienas drąsuolis, bet šimtai ir tūkstančiai moterų ir vyrų, žilų senelių ir keliolikos metų jaunuolių. Tauta išlikimo instinkto vedama nebeklauso nei savo dvasiškų vadovų, nei maskolių administracijos raginiimų“ (B i n k i s 1933). Pabrėžta, jog Kražių herojai – „karžygiai pilkose sėmėgose“ – paprasti sodiečiai, kurie „be vadų, be jokių inteligentiškų pajėgų patys vieni <...> ryžtasi ginti savo teises, ryžtasi priešintis caro satrapams“ (*Kražių didvyriai* 1933). Akcentuota pasyvi dvasininkijos laikysena: „Rodos, kas, bet jau dvasiškąją turėjo būti pirmose eilėse ginant bažnyčios teises. Bet Kražiuose mes to nematome.“ Dvasininkijos konformistinė laikysena caro valdžios atžvilgiu aiškinta pirmiausia dvasininkų luomo sulenkėjimu: „sulenkėjusi Lietuvos dvasiškąją kartu su dvarininkais buvo visai atskilusi nuo sodiečių“ ir „daugumoje nepritarė atgimstančios Lietuvos judėjimui ir nedraugingai žiūrėjo į „litvomanus“ (K. B. 1933).

Valdžios oficiozo puslapiuose, pasakojant apie Kražių įvykius, taip pat pripažinta katalikiškumo kaip tautinės tapatybės dėmens svarba: „Katalikybės neatskirsi nuo lietuvybės, nė lietuvybės nuo katalikybės <...> Lietuvybė ir katalikybės yra du neišskiriamai susiję dalykai. Slopinant lietuvybę, būtinai reikėjo slopinti ir katalikybę“ (*Kražių įvykius minint* 1933). Tačiau tuo pat metu nepraleista progos pabrėžti, jog Bažnyčios hierarchų bei dvasininkų ir eilinių tikinčiųjų keliai gali išsiskirti – priminus, jog Kražių bažnyčios gynėjai gindami savo tikėjimą nepakluso ir Bažnyčios autoritetui: „nesutiko nusilenkti rusų valdžios jėgai ir bažnytiniam autoritetui. Kražiečiai, didvyriškai gindami religines vertybes, neduodami uždaryti savo bažnyčią <...> drįso pasipriešinti brutaliai pajėgai, jie ryžosi nepaklausyti bažnytinio autoriteto“ (*Kražių įvykius minint* 1933). Šios mintys buvo tarsi perkeltos iš valdžios oficiozo vedamųjų apie Bažnyčios vietą tautinėje valstybėje.

Nacionalistinėje interpretacijoje pagrindinių įvykių herojumi buvo paprasta liaudis (tauta) – „karžygiai pilkose sėmėgose“, stojusi ginti savo teisių, priešindamasi rusinimui ir gindama savo tautinę tapatybę. Paprasto žmogaus vaidmens įvykiuose akcentavimas atliepė nacionalizmo ideologiją, siekė pabrėžti tautos vaidme-

nį, sąmoningą paprasto valstiečio tautinę laikyseną. Šiame naratyve svarbiausias pasipriešinusiųjų motyvas buvo priešinimasis rusinimui – net nuskambėjo mintis, jog bažnyčios gynėjai suvokė kovojantys už Lietuvos laisvę, tad Kražių bažnyčios gynėjai – „tai pirmieji savanoriai kovų už Lietuvos Nepriklausomybę fronte“ (Dirmeikis 1933).

Iš esmės nacionalistinė įvykių interpretacija buvo pateikta 1936 m. išleistoje Adolfo Šapokos redaguotoje *Lietuvos istorijoje*, kuri buvo veik oficialus Lietuvos istorijos naratyvas tarpukariu. Kražių skerdynėms buvo skirtas specialus knygos skyrelis. Šie įvykiai pasakoti lietuvių tautinės istorijos kontekste ir pateikti kaip iliustratyvus „kovos su Lietuvos rusinimu ir pravoslaviniu“ pavyzdys. Pabrėžta „nepaprastai didelė“ Kražių įvykių reikšmė tautiniam judėjimui, pastebint, jog „rusų žiaurumas pirštu prikišamai parodė priespaudos jungą, o laiminga bylos pabaiga padrąsino dar griežčiau kovoti su priespauda“. Teigta, jog po Kražių įvykių dar labiau paplito draudžiama lietuviška spauda, į kovą su caro režimu įsitraukė „vis platesni visuomenės sluoksniai“ ir ypač raiškiai pradėjo reikštis moksleivių pasipriešinimas – pastarieji atsisakinėjo eiti į cerkves, kalbėti maldas rusiškai, ėmė burtis į kuopeles (*Lietuvos istorija* 1936, 508–510). Nuasmenintas Kražių bažnyčios gynimo istorijos pasakojimas turėjo virsti tautinio atgimimo organiškumo liudijimu.

Reikėtų pažymėti, jog tarpukario Lietuvoje nestigo dėmesio tautinio atgimimo istorijos naratyvui, o ši pasakojimą liudijantys vaizdiniai buvo raiškūs visuomenės kolektyvinėje atmintyje. Dėmesingumą šiems vaizdiniams rodė ir valdžioje įsitvirtinęs nacionalistinis režimas. Tiesa, nuo trečiojo dešimtmečio pabaigos, kai politinės valdžios ir Lietuvos episkopato santykius paženklino įtampa, politinio režimo santykiuose su tautinio atgimimo istorijos naratyvo vaizdiniais atsirado tai, ką galima būtų pavadinti vaizdinių segregacija – politinis režimas ėmė santūriau eksploatuoti (tačiau jų atsisakyti neketino) tuos vaizdinius, kurie pabrėžė Katalikų Bažnyčios vaidmenį tautinio judėjimo istorijoje. Valdantysis elitas nenorėjo, kad pastarieji stiprintų Bažnyčios simbolinį kapitalą – turint galvoje valstybės ir Bažnyčios varžymąsi dėl įtakos visuomenėje.

Ši politinės įtampos konjunktūra veikė ir Kražių skerdynių vaizdinio atžvilgiu. Tiesa, su esminiu niuansu: Kražių skerdynių vaizdinį politinis režimas galvojo adaptuoti savo istorijos politikai, nes šis (siužetas ir herojai) buvo parankus tokiai adaptacijai. Minėjome, jog Kražių skerdynių įvykiai ketvirtojo dešimtmečio Lietuvoje turėjo dvi konkurencines interpretavimo tradicijas, kurias galima pavadinti katalikiška ir nacionalistine – pirmoji reprezentavo Bažnyčios, o antroji – politinio režimo nuostatas. Politinis režimas turėjo realų šansą viešajame kolektyvinės atminties diskurse įtvirtinti savo interpretacinės tradicijos dominavimą, pasinaudodamas 1933 m. vykusia Kražių skerdynių 40-mečio minėjimo kampanija. Tačiau realaus varžymosi tarp politinio režimo ir Lietuvos episkopato dėl monopolinės teisės į Kražių skerdynių vaizdinį minėjimo kampanijos nebuvo. Priešingai – atrodė tarsi abi konkuruojančios pusės būtų susitarusios laikytis santūriai. Sprendžiant iš to, jog Raseinių apskrities viršininkas J. Giedraitis buvo gavęs paraginimą su-

tvarkyti kelią į Kražius, nes tikėtasi iš Laikinosios sostinės atvykstant „aukštų asmenų“, bent jau ruošiasi minėjimui Kražiuose dalyvaujant aukščiausiems valdžios atstovams. Tačiau pastarieji nepasirodė ir aukščiausiu valdžios žmogumi išskilmėse buvo minėtasis Raseinių apskrities viršininkas. Vis dėlto valdžia dėmesį parodė – veik keturios dešimtys bažnyčios gynėjų sulaukė valstybinių apdovanojimų. Tačiau vykti į iškilmes „aukšti asmenys“ nesiryžo – veikiausiai todėl, jog baimintasi galimos trinties viešumoje su Bažnyčios atstovais – nuogausta, kad minėjimą Bažnyčia gali išnaudoti propagandinėje kovoje, primindama visuomenei apie valdžios patiriamą spaudimą. Valdančiojo politinio elito nuostata veikiausiai buvo tokia: į Kražių skerdynių vaizdinio simbolinį kapitalą pretenduota, bet viešai varžytis dėl šios savasties nesiryžta dėl neužtikrintumo savo pergale. Bet tuo pat metu dar labiau nenorėta, jog šis minėjimas didintų Bažnyčios simbolinį kapitalą. Todėl valdantysis elitas pasirinko latentinio veikimo taktiką per politiniam režimui artimas visuomenines organizacijas – pagrindiniu minėjimo organizatoriumi visoje šalyje tapo VVS, o pastarajai talkino provyriausybės organizacijos, pavyzdžiui, šauliai. Ši įmantri valdžios kombinacija paaiškina, kodėl Kražių skerdynių minėjimo metu prabilta apie Vilniaus vadavimą.

Atminties palaikymas

Minint Kražių skerdynių 40-metį kalbėta ir rašyta apie tai, jog derėtų šio įvykio atminimą įamžinti apie tai pasakojančiu muziejumi, „rimtu veikalų“, o aukų atminimą pagerbti „garbingu paminklu“. Tautininkų spaudoje pasirodė siūlymas Kražių bažnyčios gynėjus apdovanoti specialiai šiai progai išleistu medaliu, o Kražių skerdynių 50-metį pasitikti pastatant „monumentalų paminklą“ (*Kruvinieji 1893 m. Kražiai* 1933).

Kai kurie Kražių skerdynių 40-mečiui skirti projektai visuomenę pasiekė tik kitais metais – pavyzdžiui, dailininko Juozo Ignatavičiaus šiai datai paminėti parengta kilnojamoji paroda, kuri 1934 m. rodyta Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose ir Panevėžyje. Taikliu Vidmanto Jankausko pastebėjimu, tai buvo kažkas tarp memorialinės ekspozicijos ir komikso istorine tema, kur dailininkas užsimojo ne tik priminti Kražių bažnyčios gynimo istoriją, bet ir papasakoti apie lietuvių religinę ir tautinę priespaudą būnant caro valdžioje (J a n k a u s k a s 2002, 61). Parodą sudarė tiek dokumentiniai liudijimai – pavyzdžiui, herojų ir antiherojų (nuo caro Aleksandro III iki teisėjų, kurie teisė bažnyčios gynėjus) atvaizdai, tiek iliustruojanti „dokumentinė“ tapyba, kuri pusiau simboline kalba pasakojo apie Kražių įvykius (I g n a t a v i č i u s 1934).

Palaikant ir įtvirtinant Kražių skerdynių vaizdinį kaip atminties vietą kolektyvinėje atmintyje, svarbų vaidmenį atliko socialiai aktyvūs Kražių katalikų bendruomenės nariai – tiksliau, jau minėtasis katalikiškas miestelio elitas. Tam tarnavo tokios iniciatyvos kaip 1936 m. į Kražių parapiją vikaru paskirto kunigo Stanislovo Rimkaus sumanymu 1937 m. pradėtas kurti Kražių skerdynių muziejus. Aktyviais vikaro pagalbininkais tapo vietos Lietuvos katalikiško jaunimo sąjungos „Pavasaris“ nariai (R i m k u s 1993, 148). Parapijos namų mansardoje įkurdintas muzie-

jus lankytojams buvo atvertas 1938 m. vasarą. Tai buvo veikiau laikina ekspozicija – organizatorių prisipažinimu, eksponatai tuomet buvo „tik išstatyti pašaliais ir nukabinėti sienomis“ ir muziejų žadėta „pakenčiamu tobulumu“ sutvarkyti iki 1943 m. (kai bus minimas Kražių skerdynių 50-metis). Laikinos ekspozicijos įrengimas turėjo virsti pirmiausia gyvu paragininimu parapijiečiams muziejun nešti visa, kas priminė Kražių skerdynes, taip pat sakralinio pobūdžio eksponatus – senas devocionalijas, religinio turinio spaudinius ir tautodailę bei šiaip įvairias „senienas“ (*Kražių skerdynių muziejus* 1939; Rimkus 1993, 149).

Muziejaus kūrėjų (šiam vadovavęs Antanas Rimkus buvo ir Katalikų veikimo centro Kražių skyriaus reikalų vedėjas) žodžiais tariant, siekta, jog ekspozicija kiekvienam apsilankiusiajam būtų tarsi „neerzinąs pamokslas, kad reikia ginti savo bažnyčią“ (*Kražių skerdynių muziejus* 1939). Kurdami muziejinį naratyvą, jo autoriai (o jais buvo vietos dvasininkai ir katalikų visuomenės veikėjai) bendriausia prasme pirmiausia siekė pastoracinių tikslų – muziejus turėjo virsti tarsi didaktiniu instrumentu, stiprinančiu katalikų sąmoningumą. 1939 m. pradėta leisti Kražių parapijos laikraštys *Kražių aidai* (jo redaktoriumi buvo Kražių skerdynių muziejui vadovęs Antanas Rimkus) taip pat buvo itin daug dėmesio skiriama Kražių skerdynėms: pasakojama tiek apie įvykius profesionaliems istorikams ir gyviems liudininkams, tiek apie įvykio įamžinimo projektus. Reikėtų pažymėti, jog viena iš svarbiausių intencijų pradėti parapijos laikraščio leidybą – pasirengimas 1943 m. plačiai paminėti Kražių įvykių 50-metį. Laikraštis turėjo virsti telkiančiu ir mobilizuojančiu instrumentu – informuojančiu apie naujas iniciatyvas, pavyzdžiui, apie sumanymą įsteigti Kražių bažnyčios gynėjų sąjungą, raginant atsiliepti „visus Kražių bažnyčios gynime dalyvavusius viešus ir slaptus gynėjus“ (*Kražių įvairenybės* 1940), ar dalijančiu patarimus, kaip derėtų įamžinti bažnyčios gynėjų atminimą – pavyzdžiui, pastatant įvykių dalyvių atminimui akmenį ar antkapinį paminklą, net siūlyti akmenyje kaltinų įrašų šablonai: „N. N., kalėjęs už Kražių bažnyčią 11 mėnesių“, „N. N., gavęs ligą nuo kazokų sumušimo prie Kražių bažnyčios ir miręs“, „N. N., buvęs sužeistas...“ (*Įvairenybės apie Kražius* 1939). Garbingos Kražių katalikų bendruomenės praeities (kurios dominuojančiu vaizdiniu buvo Kražių bažnyčios gynimo epizodas) priminimas aktyviai naudotas palaikant katalikišką vietos bendruomenės narių tapatybę.

Kražių skerdynių vaizdinio įtvirtinimui kolektyvinėje atmintyje tarnavo šio vaizdinio įliteratūrinimas. Jau minėjome apie pirmuosius šio įvykio literatūrinius pasakojimus, sukurtus iškart po įvykių. Kražių skerdynių 40-mečio minėjimas inspiravo naujų kūrinių pasirodymą. 1934 m. Kaune buvo išleistas Rygoje gyvenusių lietuvių rašytojų brolių Alfonso ir Jono Burčikų istorinis romanas *Kentėjimų naktis*, pasakojantis apie tai, kaip, anot autorių, „žmonija stovėjo jau ant dvidešimto amžiaus slenkščio“, o „viename mažame ir ramiame žemaičių miestely atsikartojo kraugeringos Romos vaizdai“ (Burčikai 1934, 24). Bulvarinis brolių Burčikų romanas buvo konjunktūrinė literatūrinė marginalija. Tikru Kražių vaizdinio įliteratūrinimu tapo 1938 m. išleistas Jono Marcinkevičiaus romanas Kražių skerdynės. Jo pasirodymą rašytojas Fabijonas Neveravičius pasitiko pastebėjimu, jog jei šis

romanas literatūriniu požiūriu būtų silpnėsnis, net ir tuomet autorius nusipelnytų „aukščiausio laipsnio pagyrimą už iniciatyvą atkurti tokį reikšmingą ir svarbų mūsų tautos gyvenimo momentą“ (Neveravičius 1939, 164). Šis romanas tarsi padėjo simbolinį tašką tarpukariu Kražių skerdynių vaizdinį įtvirtinant kaip atminties vietą. Marcinkevičius pabrėžė, jog „rimčiausieji Kražių didvyriai yra paprasti liaudies sūnūs, pamaldieji žemaičiai, kurių rankos buvo varčiusios slapta gautus „Varpo“ ar kitokių tų laikų garsesniųjų lietuviškų leidinių numerius <...> didvyris yra tik paprastas kamininkas, smulkus ūkininkėlis, sena davatkėlė, bernas“ (Marcinkevičius 1938, 9). Tai buvo pasakojimas apie paprastą žemaitį, stojusį ginti „savo tikėjimo, o drauge ir tautiškumo“, nes caro valdžia suprato, „kad užgniaužti pabudusią tautinę gyvybę galima tik išrovus tikėjimą“ (Ibid., 303). Romano herojai savo laisvę gynė samprotaudami taip: caro valdžia „geidžia pirma katalikišką tikėjimą sunaikinti, o paskui mus burliokais paversti“ (Ibid., 195), todėl iš ginančio bažnyčią valstiečio lūpų ir nuskamba ryžtingai: „Savo tikėjimą, šventą bažnyčią ginkim iki smirties!“ (Ibid., 228). Romano herojus – giliai tikintis ir savo tikėjimą pasiryžęs ginti „paprastas liaudies sūnus“, kuris nepabūgsta likęs kovoje vienas, be įprastų vadų, nes „ponai liko ponais, kunigai išsislapstė“ (Ibid., 320). Būtent sąmoninga kataliko laikysena jį paverčia herojumi. Šis romanas, paverstas istoriniu liudijimu apie lietuvių kataliko tikėjimo tvirtybę, literatūriškai įkūnijo tai, ką pavadinome katalikiška Kražių skerdynių įvykių interpretavimo tradicija. Todėl dėsninga, jog rašytojas už šį romaną gavo Katalikų veikimo centro premiją.

Vietoje išvadų

1939 m. Neveravičius recenzijoje apie Jono Marcinkevičiaus romaną Kražių skerdynės rašė, jog „Kražiai įrodė lietuvių tautos dvasios stiprybę, jos pasiryžimą aukotis dėl idėjos, jos spontaniškumą reikalui ištikus ir dinamiškumą savo šventas teises ginant. <...> knygnešystė ir Kražiai – tai Lietuvos Nepriklausomybės pradžia, tikra ir sunkiausia kova dėl jos“ (Neveravičius 1939, 163). Šiuos žodžius galime laikyti Kražių skerdynių, kaip atminties vietos svarbos lietuvių kolektyvinėje atmintyje, pripažinimu. Nepriklausomybės pradžios išvakarėse Kražių skerdynių vaizdinys buvo įsitvirtinęs lietuvių atminties kultūroje kaip kovos už laisvę simbolis ir vienas raiškiausių tautinio atgimimo istorijos liudijimų. Šio vaizdinio simbolinę svarbą ir įsišaknijimą atminties kultūroje patvirtina ir mūsų minėtoji konkurencinė kova už teisę paveldėti ir naudotis šio vaizdinio simboliu kapitalu. Tad jei 1940 m. Lietuva nebūtų praradusi nepriklausomybės, 1943-uosius būtų veikusiai paženklinusi plati visuotinio Kražių skerdynių 50-mečio minėjimo kampanija, o pačiuose Kražiuose būtų atvėręs duris Kražių skerdynių muziejus ir iškilęs paminklas bažnyčios gynėjams pagerbti.

Šaltiniai

LMAVB 1 – VVS Centro komiteto 1933 10 30 aplinkraštis Nr. 25 VVS skyrių komitetams, *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraštynas*, f.178, s. v. 227, l. 158.

- LMAVB 2* – Piliečių apsaugos departamento 1933 11 08 raštas VVS Kauno Vytauto Didžiojo skyriui, *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraštynas*, f.178, s. v. 227, l. 153.
- LMAVB 3* – Švietimo ministerijos 1933 11 10 aplinkraštis Nr. 359, *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraštynas*, f.178, s. v. 227, l. 151.
- LMAVB 4* – VVS Kauno Vytauto Didžiojo skyriaus 1933 11 05 raštas Raseinių apskrities viršininkui, *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraštynas*, f.178, s. v. 227, l. 186.
- LMAVB 5* – VVS Kražių skyriaus 1933 11 14 raštas VVS Kauno Vytauto Didžiojo skyriui, *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraštynas*, f.178, s. v. 227, l. 171.
- LMAVB 6* – Vincas Uždavinsys, Dienoraščio užrašai, *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraštynas*, f.183, s. v. 28, p. 349, 389.
- LMAVB 7* – Vincas Uždavinsys, Dienoraščio užrašai, *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraštynas*, f.183, s. v. 28, p. 373–374.

Literatūra

- Armas 1933 – Armas, „Pilksermėgius Kražių karžygius pagerbiant“, *Rytas*, 1933 11 28.
- Arūnas 1933 – J. Arūnas, „Kražių skerdynių minėjimas“, *Šiaurės Lietuva*, 1933 12 03.
- B-dis 1894 – B-dis, „Atsitikimas Kražių miestelyje“, *Varpas*, 1894, 4.
- Binkis 1933 – Kazys Binkis, „Kražiečių kraujas“, *Kražių skerdynės*, 1933 [vienkartinis leidinys].
- Burčikai 1934 – Broliai Tomdykai [Alfonsas Burčikas, Jonas Burčikas], *Kentėjimų naktis (Kražių tragedija): istorinis romanas*, Kaunas: Kauno spaustuvė.
- Charkiewicz 1933 – W. Charkiewicz, „Walka w imię prawdy. Kroże“, *Słowo*, 1933 12 17.
- Czterdziestolecie męczeństwa 1933 – „Czterdziestolecie męczeństwa krozan“, *Chata rodzinna*, 1933 11 25.
- Dirmeikis 1933 – Bronius Tomas Dirmeikis, „Kražių skerdynių reikšmė tautiniam atgimimui“, *Jaunoji karta*, 1933, 49.
- Dzukeelis 1894 – Dzukeelis, „Už kražiečius“, *Vienybė lietuvininku*, 1894 01 04.
- Epilog sprawy 1933 – „Epilog sprawy Krożańskiej“, *Dzień Kowieński*, 1933 11 25.
- Ignatavičius 1934 – Juozas Ignatavičius, *Katalogas. Kražių skerdynės. Dailės paveikslų paroda*, Kaunas: Kauno spaustuvė.
- Įvairenybės apie Kražius 1939 – „Įvairenybės apie Kražius“, *Kražių aidai*, 1939, 2.
- Jankauskas 2002 – Vidmantas Jankauskas, „Juozas Ignatavičius ir tarpukario Lietuvos istorinė tapyba“, *Menotyra*, 2.
- Kapsukas 1903 – Vincas Kapsukas, „Kražių skerdynės paminėjimas“, *Darbininkų balsas*, 1903, 6.
- K. B. 1933 – K. B., „Kražių tragedijos dalyviai“, *Kražių skerdynės*, 1933 [vienkartinis leidinys].
- Kino studija 1932 – „Kino studija Kražiuose“, *Rytas*, 1932 07 06.
- Komiteto atsišaukimas 1933 – „Kražių skerdynių 40 m. sukaktuvių išskilmėms rengti komiteto atsišaukimas į visuomenę“, *Mūsų Vilnius*, 1933, 31.
- Kražiai 1893 – „Kražiai“, *Ukininkas*, 1893, 11.

- Kražiai* 1983 – *Kražiai*, Chicago: Kražiškių sambūris.
- Kražiai* 1893 1933 – „Kražiai 1893 m. lapkričio 21–22 d. d.“, *Rytas*, 1933 11 21.
- Kražių bažnyčios* 1933 – „Kražių bažnyčios uždarymo istorija“, *Žemaičių prietelius*, 1933 11 26.
- Kražių didvyriai* 1933 – „Kražių didvyriai“, *Kražių skerdynės*, 1933 [vienkartinis leidinys].
- Kražių istorija* 1894 – „Kražių istorija“, *Varpas*, 1894, 1.
- Kražių išskilmės* 1933 – „Kražių išskilmės“, *Rytas*, 1933 11 27.
- Kražių įvairenybės* 1940 – „Kražių įvairenybės“, *Kražių aidai*, 1940, 1.
- Kražių įvykius minint* 1933 – „Kražių kruvinus įvykius minint“, *Lietuvos aidas*, 1933 11 18.
- Kražių skerdynių sukakčiai* 1933 – „Kražių skerdynių 40 metų sukakčiai“, *Rytas*, 1933 10 25.
- Kražių skerdynė ir jos pasekmės* 1896 – *Kražių skerdynė ir jos pasekmės: paminklas dėl kražiečių nuo Amerikos lietuvių / papieszė kn. Jonas Ž.*, Chicago: spaustuvej „Lietuvos“.
- Kražių skerdynės* 1993 – *Kražių skerdynės*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Kražių skerdynių muziejus* 1939 – *Kražių skerdynių muziejus*, *Kražių aidai*, 1939, 1–2.
- Kražių sukaktis* 1933 – „Kražių sukaktis Kaune“, „Kražių sukaktis Klaipėdoje“, *Lietuvos aidas*, 1933 11 27.
- Kražių sukilimas* 1933 – „Kražių skerdynės – ketvirtas sukilimas“, *Šiaurės Lietuva*, 1933 12 03.
- Kražiuose* 1894 – „Kražiūse Maskolių szunybes“, *Vienybe lietuvininku*, 1894 01 17.
- Kroże: sprawozdanie* 1901 – *Kroże: sprawozdanie naoczego świadka o przebiegu procesu*, Kraków: Spółka Wydawnicza Polska [4-tas leidimas].
- Kruvinieji 1893 m. Kražiai* 1933 – K. B., „Kruvinieji 1893 m. Kražiai“, *Vairas*, 1933, 11.
- Lietuviško garsinio filmo* 1932 – „Lietuviško garsinio filmo kūrėjų susirinkimas“, *Kino naujienos*, 1932, 16.
- Lietuviško filmo* 1934 – „Lietuviško filmo perspektyvos“, *Kinas*, 1934, 2.
- Lietuvos istorija* 1936 – *Lietuvos istorija*, Kaunas: Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisija.
- Marcinkevičius* 1938 – Jonas Marcinkevičius, *Kražių skerdynės*, Kaunas–Marijampolė: Dirvos spaustuvė, t. 1.
- Matulaitis* 1895 – Našlys [Stasys Matulaitis], *Keletas žodžių apie nežmoniškų maskolių darbus Kražiuose ir apie sudėjimą kražiečių Vilniuje*, Tilžė: išleista M. Noveskio.
- M. I.* 1933 – M. I., „Skerdynių suakties minėjimas Kražiuose“, *Lietuvos aidas*, 1933 11 27.
- Mikalauskas* 1999 – Vytautas Mikalauskas, *Kinas Lietuvoje. Nuo atrakciono iki nacionalinio kino meno*, Vilnius: Margi raštai.
- Mikolajunas* 1933 – Czesław Mikołajunas, „Tam, gdzie przed 40 laty ...“, *Dzień Kowieński*, 1933 11 25.
- Nagrodzki* 1933 – Zigmunt Nagrodzki, „Moje wspomnienia z czasów sprawy Krożańskiej“, *Słowo*, 1933 12 18.
- Napolianicha* 1933 – Napolianicha, „Ką sako Kražių skerdynių 40 m. suaktuvės“, *Panevėžio balsas*, 1933 11 26.
- Naujas* 1933 – „Naujas valstybės susitarimas su Bažnyčia“, *Rytas*, 1933 07 15.

- Neveravičius 1939 – Fabijonas Neveravičius, „Tiek kančių pakėlę Kražiai“, *Naujoji Romuva*, 7.
- Parvi 1920 – Zenon Parvi, *Hanusia Krożańska: obraz dramatyczny w dwóch odsłonach*, Lwów: Księgarnia Polska B. Połonieckiego.
- Pavargęs lietuvis 1933 – „Pavargęs lietuvis. Kryžių niekinimas ir lietuvių kankinimas Marcinkonyse. Panašu į Kražių skerdynes“, *Mūsų Vilnius*, 35–36.
- Petras iš Žiūronų 1933 – Petras iš Žiūronų, „Kur kazokai Švenčiausįjį mindė“, *Rytas*, 1933 05 02.
- P. K. 1933 – P. K., „Keturiasdešimts metų nuo Kražių skerdynių“, *Ūkininko patarėjas*, 1933 03 10.
- Proces Krožan 1896 – *Proces Krožan przed Izba Sądową Wileńską: na podstawie aktów sądowych i innych dokumentów*, Kraków: nakładem i drukiem W. L. Anczyca i Spółki.
- Rimkus 1993 – Vaclovas Rimkus, „Kražių skerdynių muziejus“, *Kražiai*, Vilnius–Kaunas: XXI amžius.
- Romer 1933 – H. Romer, „Krože“, *Kurjer Wilenski*, 1933 12 13.
- S. S. 1895 – S. S., „Kražių apžvalga“, *Žemaiczių ir Lietuvos apžvalga*, 1895 12 15.
- Senkus 1933 – Juozas Senkus, „Lapkričio 26 d. Kražių skerdynių vietoje“, *Ūkininko patarėjas*, 1933 11 30.
- Sprawa krożańska 1895 – *Sprawa krożańska z aktów urzędowych, tudzież sprawozdań i mów adwokatów rosyjskich spisana*, Lwów: nakładem „Gazety“.
- Sprawa krożańska 1933 – „Sprawa krożańska“, *Chata rodzinna*, 1933 12 02.
- Šležas 1933 – Paulius Šležas, „Kražių įvykių reikšmė tautiniam susipratimui“, *Židinys*, 1933, 12.
- Udrėnas 2000 – Nerijus Udrėnas, „Ržėz w Krożach (Kražiai): katalizator kształtowania się litewskiej świadomości narodowej“, *Nacjonalizm a tożsamość narodowa w Europie Środkowo-Wschodniej w XIX i XX w.*, Opole-Marburg.
- UVE 1933 – UVE, „Kražių ir Vilniaus triumfai – lietuviams!“, *Mūsų Vilnius*, 33.
- Vaičkus 1933 – Juozas Vaičkus, „J. Vaičkaus kino teatro studijos veikimo apyskaita“, *Lietuvos žinios*, 1933 08 09.
- Vanagėlis 1933 – Vanagėlis, „Paminėjo Kražių skerdynes“, *Šiaurės Lietuva*, 1933 12 03.
- V. B. 1933 – V. B., „Tautiškas atgimimas ir Kražiai“, *Pavasaris*, 1933 23.
- Virbickas 1933 – J. Virbickas, „Kruvinoji Kražių drama“, *Ateitis*, 1933, 12.
- Vireliūnas 1924 – Antanas Vireliūnas, „Spaudos draudimo laikais“, *Lietuva*, 1924 05 07.
- V. U. 1933 – V. U., „Kražių išskilmės“, *Mūsų Vilnius*, 1933, 33.
- W 40-lecie męczeństwa 1933 – „W 40-lecie męczeństwa Krožan“, *Dzień Kowieński*, 1933 10 14.
- Žebrys 1894 – *Kankinimas katalikų Lietuvoje abelnai, o įpatingai Kražiūse 1893 metų: užlaikant teisybę ir išsaiskinant maskolių politiką, maskolių norus, maskolių žmogūdystę ir t. t. dėl lietuviszko teatro paraszė Akmeninis [Juozapas Žebrys]*, Plymouth, Pa.: spaustuvėje Jūzo Paukszczio sp.

Dangiras Mačiulis

Kražių skerdynės: nuo įvykio iki laisvės kovų simbolio

S a n t r a u k a

Pagrindinės sąvokos: *atminties kultūra, kolektyvinė atmintis, Kražių skerdynės.*

Rusijos imperijai XIX a. Lietuvoje vykdant rusinimo politiką buvo varžomos katalikų teisės ir diegiama stačiatikybė. Caro valdžia statė cerkves ir plėtė stačiatikių parapijų tinklą, uždarinėjo katalikų bažnyčias. Daugiausia buvo uždarinėjamos vienuolynams priklausiusios bažnyčios. Žemaičių vyskupijoje valdžia uždarė apie pusšimtį katalikų vienuolynų, o uždarant vienuolyną dažnai buvo uždaroma ir vienuolyno bažnyčia. Penkiose Lietuvos parapijose (Dūkšte, Šešuoliuose, Tytuvėnuose, Kęstaičiuose ir Kražiuose) valdžiai mėginant uždaryti bažnyčias tikintieji pasipriešino. Didžiausio atgarsio sulaukė parapijiečių pasipriešinimas caro valdžiai 1893 m. Kražiuose, kai ji nusprendė uždaryti benediktinių vienuolių bažnyčią. Tikinčiųjų pasipriešinimą valdžia numalšino taip žiauriai, jog įvykiai įgavo Kražių skerdynių vardą. Lietuvių tautinio judėjimo propagandiniame diskurse Kražių skerdynių vaizdinys tapo tiek caro valdžios vykdomos tikiybinio ir tautinio lietuvių persekiojimo politikos įrodymu, tiek kovos už laisvę simboliu. Kražių skerdynių vaizdiniu propagandinėje kovoje bandė pasinaudoti ir lenkų nacionalinis judėjimas – tai pateikdamas kaip lenkų katalikų persekiojimo carinėje Rusijoje įrodymą. Nepriklausomos Lietuvos (1918–1940 m.) atminties kultūroje daug dėmesio buvo skiriama pasakojimui apie XIX a. gale prasidėjusį lietuvių tautinį atgimimą ir kovą už tautos laisvę. Šiame pasakojime Kražių skerdynių vaizdinys buvo vienu iš ryškiausių kovos už tautos laisvę simboliu. Kolektyvinėje atmintyje Kražių skerdynių vaizdinys buvo įtvirtinamas organizuojant šio įvykio minėjimus, kuriant muziejų, rašant literatūrinius kūrinius.

Dangiras Mačiulis

The Kražiai Massacre: from an Event to the Symbol of Fights for Freedom

S u m m a r y

Keywords: *culture of memory, collective memory, Kražiai Massacre.*

In the 19th century the Russian Empire pursued the policy of Lithuania's russification restricting the rights of Catholics and introducing the Orthodox Faith. Tsarist authority built Orthodox churches, expanded Orthodox parishes and closed down Catholic churches. Most closed down churches were owned by monasteries. In the Diocese of Samogitia, authority closed down circa fifty Catholic monasteries and, consequently, monastery churches. Congregations of five Lithuanian parishes (Dūkštas, Šešuoliai, Tytuvėnai, Kęstaičiai and Kražiai) countervailed against authority and in 1893 the Kražiai congregation openly stood out against a decision to close down the church of the Benedictine Sisters. The revolt was

suppressed so severely that it was called the Kražiai Massacre. The Kražiai Massacre was used as an example of religious and national policy of Tsarist authority, persecution of Lithuanians and as the symbol of struggle for freedom in propaganda discourses of the Lithuanian National Movement. The Polish national movement used the Kražiai Massacre as an example of persecution of Polish Catholics in Tsarist Russia in their propaganda. Much attention is given to Lithuania in the inter-war period (1918-1940) and narratives about the Lithuanian National Movement in the late 19th century, the nation's struggle for freedom in cultural memory. One of the symbols of the nation's struggle for freedom is the Kražiai Massacre. Commemoration of the event, setting up a museum, literary texts consolidate collective memory of the Kražiai Massacre.

D a n g i r a s M A Č I U L I S
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108 Vilnius
[dangirasmaciulis@yahoo.com]